

BEVEZETÉS A NYELVTUDOMÁNYBA.

Nyelvészet vagy nyelvtudomány azoknak az ismereteknek a rendszeres összege, a melyek a nyelv mivoltával, azaz lényegével, és minőségével, azaz alakulásával foglalkoznak.

A nyelv pedig egész általánosságban az az eszköz, a mely az embernek arra szolgál, hogy gondolatait és érzéseit embertársával közölhesse. E közlés hangok és hangcsoportok útján történik, a melyeket a közlő hallhatóvá tesz, „kiejt”; a másik hall és megért.

Egész általánosságban véve sok hang keletkezik a természetben, a melyet az ember hall és meg is ért. A szél zúgása, a patak csergedezése, a kettétörő száraz fa recsegése, a nyargaló dobogása és sok ezernyi más természetes hang, mind olyanok, hogy az ember meg is hallja, meg is érti, a mennyiben kevés tapasztalás után egész bizonyossággal tudja, hogy a hallott hangot mi és mi módon okozza, és ennélfogva a hallott hangból következtetni tudja azt, hogy mi, mely irányban és körülbelől mekkora távolságra történt; de az ily hangok nem alkothatnak soha nyelvet, még pedig azért nem, mivel először nem adhatják tudtára a hallónak a hangot okozó esemény minden körülményeit; másodsor az is, a mit a hangból meg lehet érteni, nincs avval a szabatossággal kifejezve, a mely minden félreértést kizár; harmadszor az egyes hangokból megismert külön álló események közt semmi kapcsolat, semmi viszony sincs, és negyedszer végre hiányzik a nyelv létesülésének fő- és alapkelléke, az az öntudatos szándék t. i., a mely a hangot éppen egy bizonyos, szabatosan meghatározott, félre nem érthető és a legapróbb részletekig tökélyes közlés eszközeül éppen oly minőségben és kapcsolatban hozza létre, a milyenben célja elérésére legalkalmasabbnak tartja.

A nyelv e szerint nem az öntudatlan természeti erők törvényszerű működésének eredménye, hanem az emberi értelmi te-

hetség öntudatos és teljesen felfogott és átértett célra irányult munkásságának okszerűen létesített terméke. A közlés szüksége volt az első ösztönző mozzanat, az anyagot nyújtotta annak az észlelése, hogy az emberi test bizonyos szervei kiválóan alkalmasak hallható hangok előidézésére, még pedig oly módon, hogy e szervek bizonyos módon való összműködése a hangnak nagyon számos módosítását és árnyalatát bírja létesíteni, a melyeket a hallás igen jól és tisztán meg tud egymástól különböztetni, és a melyekből minden emberi képzelet felett nagy számú hangesoportok és hangkapcsolatok alakulhatnak, és hogy e hangkapcsolatok ismét fensőbb rendű és bonyolultabb szerkezetű alkotások alkotórészeiként szolgálhatnak. E kapcsolatok szerkesztése, a szerkesztés szabályainak megállapítása fejezte be a nyelvalkotás munkáját.

Nagy tévedés volna azonban az eddig elmondottat úgy felfogni, mint ha a nyelvet előre kiszámított és megállapított terv és rendszer szerint alkotta volna akár egyes, akár valamely egyetértő testület, vagy is, a mindennapias kifejezéssel élve, mint ha a nyelvet csinálták volna, tehát a nyelv mesterséges készítmény volna. Kétségtelen dolog ugyan, hogy ha valamely kész nyelvet fejlődésének akármely fokán vizsgálat alá veszünk, félreismerhetetlenül fog szemünkbe ötleni bizonyos következetes szabály- és törvényszerűség a fejlődésben és az alkatban; ám de ez a törvényszerűség nem szándékos, nem tervszerű, nem okoskodás és számítás szüleménye, hanem önkénytelen, csaknem ösztönyszerű, sőt mondhatni sokszor öntudatlan összehasonlításnak, utánzásnak az eredménye, a mely a nyelvalkotó emberiség természeti tehetségeinek, hajlamainak, értelmi fejlettségének és hangadó szervei minőségének szükségképpii folyománya.

Mint hogy pedig az utóbb említett tényezők az ember természeti mivoltában és minőségében gyökereznek; önkényt következik, hogy e tényezők működésének törvényszerűsége csak is a természet törvényei kényszerítő hatása alatt jö létre. Ennélfogva alig fogunk tévedni, ha a nyelvet a természet hatása alatt létrejött terménynek tekintjük, a melynek alakulásában, fejlődésében az ember közreműködése csak úgy szerepel, mint a hogy szerepel az emberi munka, szorgalom és értelem a földmivelés termékeinek előállításában.

Igazat kell tehát adnunk azoknak, a kik a nyelvtudományt a természettudományok közé sorozzák. Ám ha természettudomány, tárgyalásában csak úgy fogunk helyes úton járni, ha a természettudományok egyedül helyes módszerét alkalmazzuk, azt t. i., a mely a kétségtelenül létező tényekből igyekszik a létesülésökön uralkodott törvényt észszerű következtetéssel elvonni.

Ha az emberiség életének és működésének színhelye, a föld felülete, mindenütt egyenlő alkatu volna, ha az ember e színtér minden pontján ugyanegy körülmények közt, egynemű feltételek és azonos eljárások mellett lelné meg a létezésére, faja fentartására és fejlődésére szükséges eszközöket és anyagokat, ha mindenütt egyenlő terepen ugyanazon állatoktól és növényektől környezve, az időjárás és hőmérsék hullámzás ugyanazon váltakozásai közt élne; bizonyára oly egyenletesen fejlődik vala értelmisége, hogy alig ha alakulhattak volna egymástól lényegesen különböző nyelvek. Vagy tökélyesen egy volna az egész emberiség nyelve, vagy legfőlebb annyi eltérés lehetne egyes nyelvjárások közt, a mely legkevésbé sem nehezítné a kölcsönös megérthetést.

Ám a feltett egyenlőség nem lévén meg, a nyelv is különböző körülmények közt és különböző helyeken különbözőleg alakult. A létfeltételek különböző volta miatt maga a nyelvi anyag is nagyon különböző elemekből állott elő, anyag és alak pedig oly szoros viszonyban vannak egymáshoz, hogy az egyik lényeges feltétele a másiknak. Az alakító kéz csak bizonyos határokon belül bir ugyanegy anyagból különböző idomokat, vagy különböző anyagból hasonló idomokat alkotni. Hozzá járul a legtöbb esetben annak a czélnak is a mivolta, a melynek elérésére történik az alakítás. E különbségek befolyása alatt oly különböző anyagból és annyira eltérő idomokkal alakult a nyelv, hogy helyről-helyre nem csak lényegtelen módosulásokat szenvedett, hanem anyag és idom tekintetében merőben külön vált, és semmi hasonlatosságot sem mutató, hanem a szó szoros értelmében minden tekintetben külön álló és egymástól idegen nyelvek keletkeztek.

A mikor a nyelv először kezd szolgálni közlő eszközü, a közlés élő hanggal történik, a melyet a száj hangszervei eléállítanak, a fül felfogó szervei felfognak, hogy az értelem megérthesse. Köztudomás szerint ezt beszédnek nevezzük. Hogy ez a beszéd a

nyelvalkotás kezdeties korában sehol és semmi tekintetben tökélyes nem lehetett, önkényt világos. Maga a legelső és legegyszerűbb alapeleme, az egyes hang idéltlen, durva volt és a határozott jellemet nélkülözötte. Sok figyelmes észlelés és hosszas tapasztalás után keletkezhetett csak az a tudás, hogy a füllel egymástól megkülönböztethető hangokat és hangárnyalatokat melyik hangszerv és minő működéssel állítja elé, hogy tehát a hangszervek minősége és működése módja szerint miféle hangkapcsolatok lehetségesek, mifélék nem; melyikiek könnyen kiejthetők, melyikiek nem; mi okozza azt, hogy némely hang csengő, tiszta és határozott, más tompa, homályos és határozatlan. E tudás alapján válogatás állott be, idő közben fejlődni kezdett a kellemes, a szép, az öszhangzatos iránti érzék is, a mely természetesen erősen befolyásolta ezt a válogatást. Ehhez járult még az a nagyon fontos körülmény, hogy magok a hangszervek és a hallás szervei is a használat, az az a gyakorlás által fejlődtek, a mi ismét tökélyesebb és tisztább hangalakítást és a hallott hangok élesebb megkülönböztetését tette lehetővé. Látjuk tehát, hogy elkezdve azon a mozzanaton, a mikor az ember észrevette, hogy hangot tud hallatni, addig, a mig annak a tudatára eljutott, hogy az a hang szerves és mint ilyen, hajlítható és idomítható, és hogy különböző ily szerves hangokból csoportok alakíthatók, a melyek ismét nem csak szerves életre és fejlődésre, hajlásra és alakváltoztatásra alkalmasak, hanem gondolatok és folytonos eszmeláncolatok kifejezésére és előadására is használhatók: sok idő telt el, és ez idő alatt a nyelv anyaga és alakulása folytonos erjedő és forrongó mozgásban számtalan módosulásokon és változásokon ment át, a melyeknek okait, mikéntjét és sorrendjét még ez idő szerint csak hozzávetően bírjuk követni és kimutatni. Mert addig, a mig a nyelvet csak beszélték, nem volt mód és lehetőség sem az időleges állapotok emlékének biztos fentartására, sem az átmenetek és változások minőségéről és mekkoraságáról számot adni, sem a letűnt idomokat a divókkal egybevetni. Noha tehát a fejlődés előhaladásában a fennebb jellemeztem törvényszerűség és következetesség kétségen kívül megvolt és működött, nem volt mód a kimutatására, sőt még észlelése is annyira bajos volt, hogy bizonyára csak kevesen, s azok is csak hiányosan és hézagosan vehették

észre, noha ösztönszerűleg utánozva mindenki követte és alkalmazta.

De a mikor a hangjegyekkel való írást feltalálták, a helyzet nagyon megváltozott. A pillanatnyilag eltűnedező hangok és hangcsoportok szemmel látható alakot öltöttek, a mely híven és részletesen tükrözte vissza a hangok mivoltát, sorát és kapcsolátát, és még azt a nagy előnyt is nyújtotta, hogy a rég elhangzott beszéd képit egészben és részleteiben változatlanul fentartotta. Ez által a nyelvvalak és a nyelvényag bizonyos állandóságot nyert, és ha a fejlődés szüntelen tovább haladásában mégis állottak be változások és módosulások, volt legalább mód az egybevetésre, a beállott változások mivoltának kimutatására, szóval azoknak az adatoknak az egybegyűjtésére és méltánylására, a melyekből el lehetett vonni az e változásokon uralkodott elveket és törvényeket. A csak beszélt nyelven uralkodó törvény csak homályosan és határozatlanul jut kifejezésre a nyelv szokásban; az írott nyelv törvénye szabatos alakot ölt, a maradandó képen lehet tanulmány tárgyává tenni az adatnyújtó tüneteket, fel lehet bontani e szokást alkatelemeire, és ezekből elvonni azokat az irányadó szabályokat, a melyek szerint a nyelvalkotás és nyelvfejlődés okszerűsége érvényre jut.

Innen kezdve sajátos viszony áll be a beszélt és írott nyelv között. A beszélt nyelv a mozgékony, a változás, az újítás; az írott nyelv a megállapodás, a fentartás, a meglevőhez ragaszkodás elvének képviselője. Ez ellentét folytonos küzdelem a kütteje, a mely az élő nyelvben, abban t. i., a mely egy időben beszélt és írott nyelv is, soha sem ér véget, és annál a természeti törvénynél fogva, hogy a mozgó és változó mindig örök vesz a mozdulatlanon, okozója a nyelv folytonos változásának anyag és alak tekintetében. Hogy ez a változás előnyére válik-e a nyelvnek vagy hátrányára, tökéletesíti-e vagy megrontja, vagy a mint mondani szokás, fejlesztése-e vagy hanyatlása a nyelvnek, oly kérdés, a mely minden egyes élő nyelvre nézve koronként külön vizsgálendő. A felelet rá természetesen különböző lesz; hiszen maga a tökéletesülés fogalma nyelvre való alkalmazásában sincs még határozottan megállapítva. Láttunk nyelveket annyira elváltozni, hogy merőben más nyelvekké váltak. Ki tudná meghatá-

rozni, hogy ily merő átalakulás fejlődés vagy romlás útján jött-e létre? Evvel a kérdéssel azonban itt nem kell foglalkoznunk.

Czélunk itt csak arra rámutatni, hogy miután az élő nyelv anyaga és alakja folytonosan változó, igen természetes, hogy ha az ily nyelv rendszerét tanulmány tárgyává tesszük, szükségképpen rá fogunk jöni, hogy a nyelv anyaga, az az, azok a hangcsoportok, a melyeket szóknak nevezünk, három irányban vannak változásnak alávetve; ugyanis egyszer változnak magok a csoportot alakító hangok, vagy úgy, hogy egy bizonyos hang helyébe más hang lép, vagy úgy, hogy a csoportban már meglevő hangokhoz oly hang csatlakozik, a mely az előtt nem volt benne, vagy úgy, hogy a csoport hangjai közül valamelyik elvész, tehát hangváltoztatás, hangbetoldás vagy hangkilökés útján, annak a lehetősége se levén kizárva, hogy e változás módjai ketteje, sőt mindhároma egyszerre és ismételve is történhetik. Másodszor az a változás áll elő, hogy a növekedő szükség, az eszmekör tágulása, az ismeretek szaporodása következtében új hangcsoportok alakulnak, a melyeket a nyelv vagy a benne már meglevő elemekből csupán új csoportosítás útján állít elé, vagy többé-kevésbé átalakítva és saját hangrendszeréhez idomítva készen vesz át más nyelvből, holott másfelől egyes hangcsoportok még eddig teljesen ki nem derített okokból lassanként kivesznek a nyelvből; az az, a mint ma mondjuk, a nyelv szókinése gyarapodik és apad. Harmadszor elváltozik az egyes hangcsoportok, a szók jelentése, vagy úgy, hogy e jelentés bővül, az az, azon egy szó mind többféle jelentést vesz fel; vagy úgy, hogy szűkül, az az, az oly szó, a mely többfélét jelenthetett, közmegégyezés következtében e jelentések egynehányát elveszti s utóbb tüzetesen csak is egy jelentést tart meg, vagy végre úgy, hogy a szó lassu átmenettel elveszti eredeti jelentését és más, néha merőben különböző jelentést vesz fel. A nyelvényag e három irányú elváltozása egyszerre és egymást kölcsönösen befolyásolva néha oly gyökeresen alakítja át a nyelvényagot, hogy a felületes észlelő nem is bírja meglátni az elváltozott és úgyszólván feldolgozott állományon az eredeti őanyag mivoltát, és néha még a mélyre ható tudományos nyomozás se bírja már egész biztossággal kideríteni, hogy némely szóalak melyik ősalakból és minő átváltozás útján állott elé.

A nyelvényag ez átalakulása mellett a nyelvvidom se marad

hatott érintetlen a mozgalmótól. E szóval: nyelvvidom, jöjjünk itt mindenek előtt tisztába.

A nyelvet gondolatok és érzelmek közlésére való eszköznek értelmeztük. Önkényt világos, hogy a közlés szükséges vagy kívánatos volta nem állhatott elő előbb, mint a hogy valami közölni való volt, a miből az látszik következni, hogy az ember előbb öntudatára jutott érzéseinek, előbb gondolkozott, s csak azután kezdett beszélni. Ez azonban nem úgy van. Csaknem egész bizonyossággal állíthatni, hogy gondolkozás és beszéd egyszerre és szoros kapcsolatban egymással keletkeztek. Igen messze vezetne el, ha e keletkezés mikéntjének a fejtegetésébe akarnék bocsátkozni, és az eredmény mégis csak nagyon is kétségbe vonható hozzávetésekben és feltevésekben lelhetté kifejezését. Csak azt bizonyítja minden nyelv egyaránt, hogy minden hangcsoport vagy szó egy fogalomnak a kifejezője, és mindenkor az is volt, a minek nem mond ellent az a tapasztalat, hogy egy szó nem csak egy fogalmat fejez ki, és hogy idő folytán változhatott az a fogalom, a melynek egy bizonyos szó volt a kifejezője, úgy, hogy ugyanazon egy szó különböző időkben különböző fogalmakat jelölhetett. Az tagadhatatlan tény, hogy minden nyelvben a szó és a fogalom oly elválaszthatatlan kapcsolatban vannak, hogy a kimondott szó azonnal mindenkiben, a ki hallja, ugyan azt az egy és határozott fogalmat kelti, a fogalom pedig tisztán csak úgy válik öntudatossá, ha szóba öltözik. A szóval ki nem fejezett, a meg nem nevezett fogalom, mint határozott valami nem is létezik. Annyira van egybeforrva a fogalom a szóval, hogy egyiket se birjuk képzelni a másik nélkül.

A szó tehát magában és magára nem levén egyéb, mint a hanggá vált fogalom, a fogalom közlésére a szó tökélyesen elégséges is. Mihelyt azonban az elme a fogalmakat egymással kapcsolatba hozva e fogalmak csoportosításával gondolatokat kezd alkotni, az az, észlelve azokat a viszonyokat, a melyek a fogalmak közt vagy már természetöknél fogva léteznek, vagy kapcsolatok által keletkeznek, a mely kapcsolatokat vagy tapasztalva veszünk észre, vagy többé-kevésbbé szándékos működéssel magunk hozunk létre, a közlő beszéd e viszonyok jelölésére is törekszik, és e törekvésében különböző módokhoz folyamodik; lássuk ezeket rendre.

Az első és legtermészetesebb mód, az egymáshoz viszonyban

levő szók oly csoportosítása, hogy a viszony az elhelyezésben és a sorrendben jusson kifejezésre. A szók, mint olyanok, ez eljárásnál változatlanok maradnak, hanem úgy sorakoznak, hogy az egymáshoz szorosabb viszonyban állók helyileg is közelebb jutnak egymáshoz, a feltételező megelőzi a feltettet, a fontosság szerinti sorrend a körülményekhez képest vagy emelkedő lesz, vagy leszálló, az az, vagy a legkevesébbé fontosán kezdve minden következő fontosabb lesz az előzőnél és a legfontosabb a végén fog következni, vagy megfordítva. Ez az egyszerű eljárás azonban a legtökélytelenebb is, jelezheti ugyan a viszony szorosabb vagy lazább voltát, de nem bírja szabatosan megjelölni a viszony minőségét, még kevésbé az árnyalatokat, a melyek lényegben hasonló viszonyokat megkülönböztetnek egymástól. Még is a beszélő nyelv megélhet ezzel az eljárással, lévén neki a hang emelésében vagy leeresztésében, súlylyal vagy súly nélkül való kiejtésében, a beszédet kísérő arczjátékban vagy taglejtésben, a szók gyorsabb vagy lassabb tagolásában oly segédeszközei, a melyek az eljárás hiányait pótolhatják. De az irott nyelv ezekkel az eszközökkel nem rendelkezik. Ezért az irott nyelvben a csupa sorrend és elhelyezés nem bírja határozottan jelölni a viszonyokat, a leirt beszéd vagy éppen érthetetlen lesz, vagy sokértelmű, a mi sokszor még rosszabb.

De a beszélő nyelv sem érthette be e kezdeties módjával a viszonyjelzésnek, hanem rá tért egy tökélyesebb jelzésre, a mely abból állott, hogy a jelölendő viszonyhoz képest magát a szó alakját módosította. Ez eljárás lehetővé tette, hogy a viszonyok jelzése az irott és a beszélt nyelvben ugyanaz és egyenlőn határozott és szabatos lehessen, mert a szóalak módosítását könnyű volt az írásban is föltüntetni, és miután természetes volt, hogy egyenlő viszonyoknak ugyanaz legyen a jelzése, a viszonyok jelzése szempontjából bizonyos alakmódosításai a szóknak megszilárdultak, és félreismerhetetlen jeleivé váltak bizonyos, meghatározott viszonyoknak. Ha azt kívánták, hogy ez a jelzés a kívánalomnak és a szükségnek megfeleljen, két alapelvet kellett megállapítani, egyfelől azt, hogy egyenlő vagy egyenlőnek tekinthető viszonyok jelölésére tökélyesen egyenlő módon módosúljanak a különböző szóalakok, tehát különböző viszonyoknak különböző alakmódosítások is feleljenek meg; másfelől úgy magokat a szóalakokat, mint a

viszonyokat jelző módosításokat úgy kell idomítani, hogy minden szó alkalmas legyen minden oly alakmódosításra, a mely jele lehet mindazoknak a viszonyoknak, a melyekbe a szó jöhet. Ez elvek alapján egy egész rendszere fejlődött az irányadó szabályoknak, a melyek a viszonyjelző alakmódosítások alkalmazására útasítottak, a melyeket eleintén ösztönszerű hasonlítás és utánzás szokásosokká tett, későbbben a nyelvtudomány a tényleges alakulásokból elvont és megállapított.

A két eljárás, a rendezés és az alakmódosítás későbbben, a nyelvek tovább fejlődése folyamatában éppen nem mutatkoztak összeférhetetleneknek, sőt arra a meggyőződésre vezettek, hogy mind a kettő együtt alkalmazva még tökélyesebben vezet a kitűzött célhoz, a viszonyok pontos és szabatos jelzéséhez. De mint mindenütt, a hol két tényező együtt működik, akár egyenlő, akár ellenkező vagy eltérő irányban, úgy itt is megtörtént, hogy a két eljárás egymásra hatván, kölcsönösen módosította egymást.

Tán az eddigiek után felesleges is mondanom, hogy az utóbbi fejtegetésben tárgyalt viszonyjelzés alig változtatott valamit a nyelv anyagán, a szókincsen, de lételt adott a nyelvalakoknak, és ezzel egyszersmind annak, a mit fennebb nyelvvidomnak neveztem.

Az élő nyelvben a nyelvvidom éppen oly kevésbé változhatatlan, mint a nyelvény; a nyelv fejlődése folyamában a viszonyjelzés egyfelől azért változik, mivel a mivelődés előhaladásával a tudás, az okoskodás és elmélkedés mind új eszméket ébreszt az elmében, a melyek kifejezésére mind több és változatosabb viszonyok jelzése válik szükségessé vagy legalább kívánatosná. Eleintén a nyelv e szükségnek úgy igyekszik megfelelni, hogy mind több és több alakot terem, utóbb azonban az az észrevétel, hogy a feltüntetendő viszonyok, ha különböznek is egymástól némi vonatkozásokban és árnyalati szinezetőkben, másfelől mégis bizonyos rokonságot is mutatnak és kivált elvont alapeszmékben sokszor félreismerhetetlen egyműségeit éreztetnek, arra vezet, hogy ugyanazon egy jelzést alkalmazzák az egymű és csupán árnyalatokban eltérő viszonyok feltüntetésére, úgy, hogy ugyanazon egy alak a rokon és egy alapeszmén nyugvó viszonyok egész sorozatának válik jelzőjévé, és tetemesen alászáll azoknak a vonatkozásoknak a száma, a melyek új alakot kívánnak. Ez a körülmény

gátot vet az alakok korlátlan elszaporodásának, és egyszersmind a valóban szükséges alakok idom és jelentés szerinti osztályozására vezet, a mely nem csak könnyíti az áttekintést és emlékleben tartást, hanem útmutatást ad az alkalmazásra is. A mikor aztán későbbben a viszonyjelzésben az alak mellett ismét a szórend is kezd szerepelni, azt kezdik észrevenni, hogy sok árnyalat és vonatkozás már a szórend által eléggé van jelezve, tehát nem kíván külön alakot is; a nyelv lassanként elejti az alakot és mind inkább beéri a szórenddel, a minek aztán természetes következménye, hogy a szórend folyton nyer fontosságban, és éppen abban az arányban vesz szabadságban, mind szorosabb és szorosabb törvény és szabály korlátai közé szorulván. Alak és szórend így osztoznak a beszédben vagy nyelvben való szereplésökben. A viszonyjelző alakok vagy számosak és változatosak, a nyelv gazdag jelentős szóalakokban, vagy kevesen vannak, a nyelv szegény alakokban; az első esetben a szórendnek kevés fontossága van, és a szók elhelyezése nincs szoros szabályoknak alávetve; a szabatos érthetőség hátrányai nélkül tetemes szabadsággal rakhatja a beszélő és író a szokat egymás mellé; e szabadság annyira mehet, hogy a szorosan együvé tartozó szokat tetszése szerint elszakaszthatja és meglehető távolságra vetheti egymástól, mivel alakjuk biztosan jelzi összetartozandóságukat. A második esetben a szórend felette fontos, szoros szabályok uralma alatt áll, és minden változtatása módosítja a kifejezendő eszmét; az alak csak másodrendű szerepet visz, és azért kevésbé levén figyelem tárgya, elébb a beszédben, utóbb az írásban is kopni kezd, s vagy egészen elkopik, úgy, hogy nyoma se marad, vagy csak akkora romja tartja fenn magát, a mely alig valamivel több a nyomnál, és a melyből akár hányszor ki se lehet venni, mi és milyen lehetett eredeti ép korában.

A nyelvtudomány az eddig fejtegetett változások valamennyijét vonja vizsgálódásai körébe, és e szerint két főszakra oszlik. Az egyik foglalkozik a nyelv anyagával, s ezt szónyomozásnak hívják, a második tárgyalja a nyelv idomát, s ez az u. n. nyelvtan. Mind a két szak vagy általánosságban valamennyi nyelvre vagy legalább egész nyelvfajokra terjed ki, ez az összehasonlító nyelvtudomány, vagy pedig csupán egy nyelvre szorítkozik. Mon-

danom se kell, hogy az általános összehasonlító nyelvtudomány és a tüzetesen csak egy nyelvre vonatkozó nyelvtudomány közt hátrázott válaszvonal nincs, egymás támogatására vannak utalva, egymást nem nélkülözhetik. Azonban több szükségök van egymásra a szónyomozásnál, mint a nyelvtanban. Miért? a következőkből fog kiderülni.

Noha, a mint mondtam, a nyelv érzések és gondolatok közlésére való eszköz, és szintugy szükségszerűnek látszik az a következtetés, hogy ugyanazon munka végrehajtására mindenütt ugyanazon egy eszköz vagy legalább is lényegében és idomában alig különböző eszköz alkalmazása lesz a legegyszerűbb és legalkalmasabb; mégis azt látjuk, hogy a nyelv tényleg nem csak nem azonos mindenütt, hanem hogy az emberiségnek arra az egy célra, az érzések és gondolatok közlésére egymástól lényegesen különböző nagy számú nyelvek szolgálnak. Elkezdve azon a különbözősén, a mely csak egyes hangok módosításában nyilatkozik, különben érintetlenül hagyva a nyelv egész anyagát és idomát, egészen addig, a mely még a legegyszerűbb alapelemek, az egyes hangok tekintetében is annyira különbözik, hogy azt lehetne hinni, az illető nyelveket beszélő embereknek hangadó szervei egészen különböző szerkezetűek és merőben másként működnek, oly számtalan foka van a nyelvek különböző voltának, hogy a pontos osztályozás csaknem lehetetlen. Ám, ha történelmi sorrendben végig tekintünk azokon a változásokon, a melyeken ugyanazon egy nyelv fejlődése folyamában átment, meglepve fogunk arra az eredményre jutni, hogy aránylag nem is igen nagy idő lefolyása alatt egy nyelv annyira elváltozhatott, hogy a még mindig ugyanazt a nyelvet beszélő utódok nem csak meg nem értik őseik beszédét, hanem rá sem ismernek, hogy az lényegében és idomában a saját élő nyelvek őse. Önkénytelenül veti fel magát itt egy nagyon fontos nyelvtudományi kérdés, annál fontosabb, mivel legközelebb vonatkozásban van azokra a gyakorlati nyelvtani kérdésekre, a melyek jelenleg oly sűrűn foglalkoztatják leginkább nyelvészeinket. A kérdés ez: mily és mekkora változáson mehet át egy nyelv úgy, hogy még mindig azon nyelvnek maradjon, és hol kezdődnek azok a változások, a melyek a nyelvből egészen más nyelvet csinálnak?

A kérdés nem egyszerű, megoldása nem is könnyű, legkevesébbé pedig hiszem, hogy azok a fejtegetések, a mélyeket inkább csak vázlatosan jelezni lehet, mint tüzetesen és kimerítőleg tárgyalni, meghozzák vagy bár csak helyes irányban keresik a végleges megoldást. Mindazonáltal elmondom és megelégszem, ha legalább ráirányozom a nyelvtudománnyal foglalkozók figyelmét.

Lássuk előbb a nyelv anyagját.

A nyelv anyaga a szókinés, a szók pedig hangcsoportok, tehát hangokból alakulnak. A hang magában, itt természetesen mindig szerves hangot értve, nagyon sokféle lehet ahhoz képest, hogy létesítésénél melyik és hány hangszerv, mi módon és mekkora erőlyel működött közre. Itt mindjárt az a tapasztalati tény áll előnkbe, hogy egyetlen egy nyelv sincs, a mely az emberi hangszervekkel létesíthető valamennyi szerves hangot mind felhasználta volna szavai alkotására. Az egyik többet, a másik kevesebbet alkalmazott, egyik sem nagyon sokat, ha t. i. csak tisztán az egyszerű hangokat vesszük számba. Az egyik nyelv egyféle, a másik másféle hangok iránt viselkedik kiváló előszeretettel, és alkalmazza ennek következtében sűrűbben, mint a másik. Némely nyelv egyes hangokat erősen nélkülöz, a melyek nélkül a másik nem tudna ellenni. Minden nyelvnek tehát megvan a maga saját hangkészlete, vagy is a mint tudományosan elnevezhetjük, hangrendszere, és már most kérdezzük, változhatik-e valamely nyelv hangrendszere, és ha igen, miben és mennyire?

A mennyire a rendelkezésünkre álló adatokból kivehetjük, a hangrendszer egyik legállandóbb és legkevesébbé változó jelleme a nyelvnek. Ez nagyon természetes is. Az élő beszédben a hangszervek hozzá szoknak bizonyos hangok kiejtéséhez, és e hangok előidézéséhez szükséges mozgásokhoz ugyanynyira, hogy csak is ezeket a megszokott és begyakorlott hangokat bírják könnyen és folyékonyan kiejteni, minden idegen hang nehézséget szül a kiejtésében, a melyet egészen legyőzni nem is bír soha. A tapasztalás arról tanuskodik, hogy az idegen nyelvek megtanulásában legtöbb nehézséggel jár a helyes és sajátos kiejtés elsajátítása, és a bennszülött füle még ráismer az idegenre, a mikor ez azt hiszi, hogy már tökélyesen beszél a tanult nyelvet. Ebből

önkényt következik, hogy a beszélő nyelv nem könnyen változtatja meg a megszokott hangrendszert; ezen belől megcserélheti és meg is cseréli az egyik hangot a másikkal, de soha se viszen bele a maga hangrendszerébe oly hangot, a mely eredetileg nem volt benne, ellenben megtörténhetik, hogy a rendszerben létező hangokból egyesek kivesznek, a mi úgy esik meg, ha egymástól nagyon kevésbé különböző két rokon hang a kiejtésben annyira összecsiszolódik, hogy a csekély különbség merőben elenyészik, és a kettőből egy lesz. Arra a következtetésre jutunk tehát, hogy a beszélő nyelv nem változtatja meg a maga megállapított hangrendszerét, annyira nem, hogy ha szókinése gyarapítása céljából idegen nyelvből veszen át szót, a szót alkotó hangokat a maga rendszeréhez idomítja, az az a maga rendszerébe nem illő hangokat kicseréli és így a szó hangzását elváltoztatván, úgy alakítja át, mint ha saját elemeiből alkotta volna.

Ha már a beszélő nyelv is oly szívésen ragaszkodik hangrendszere változatlan fentartásához, az irott nyelv még hajthatatlanabb lesz e tekintetben, már csak azért is, mivel megállapított betűsorában nem talál jegyet az idegen hang jelölésére. Makacssága e tekintetben annyira megy, hogy a fenn jelzett esetben, a mikor a nyelv hangrendszeréből egy hang kivész, az irott nyelv fentartja a kiveszett hangot jelölő betűt, és azt a saját tüneményt mutatja, hogy merőben különböző két jeggyel vagy betűvel ugyanazt az egy hangot jelöli.

Mint első következtetést tehát azt állíthatjuk fel, hogy bár mi változáson megy is át valamely nyelv, mindaddig azon nyelvnek marad, a meddig hangrendszere megmarad, ellenben a hangrendszer különböző volta két nyelvet különböző nyelvnek jellemez, ha más tekintetben nagyon hasonlítanak is egymáshoz.

A hangokból csoportosítás útján válnak a szók, az egyes fogalmak kifejezői. Sok a fogalom, még sokkal több az a különböző hangcsoport, a melyet aránylag nem sok hangból össze lehet állítani. Még sincs egyetlen egy nyelv is, a mely a maga saját hangrendszerében alkotható valamennyi hangcsoportot, mint szót, felvette volna mind a maga szókinésébe, vagy minden fogalom jelölésére külön önálló szót alakított volna. Az első tekintetben egyfelől korlátot vet az a körülmény, hogy az alakítható hang-

csoporthoz nagy része már csak azért se lehet szó, mivel kiejtése alig vagy éppen nem lehetséges; a könnyen kiejthetők közt ismét sok olyan van, a mely vagy kellemetlen hangzása, vagy más valamely kipuhathatatlan ok miatt nem tudott helyet nyerni a nyelv szókincsében. Ellenben csaknem valamennyi nyelvnek erős hajlama van a hasonló vagy rokon fogalmak ugyanazon szóval való jelölésére. A mikor aztán a fejlődésnek egy bizonyos fokán a nyelv megalkotta a maga szókincsét, egy sajátos meddőség áll be. A nyelv nem bír többet egészen új szót alkotni, mert elvesztette azt a kezdeties együgyűséget és elfogulatlanságot, a melyek nélkülözhetetlen alapfeltételei az eredeti és új szóalak megteremtésének. Ha aztán idők folytán mégis beáll annak a szüksége, hogy egy addig ismeretlen fogalom jelölésére szót találjon s nem akad a meglevő szókincsben olyan szó, a mely akár értelem-átvitel, akár alakmódosítás útján a czélnek megfelelővé válhatnék, a nyelv úgy segít magán, hogy vagy meglevő szóból vagy szóelemekből szerkesztményt állít össze, vagy a fennebb jelzett hangátidomítással idegen szót vesz fel.

Már fennebb beszéltem arról, hogy miként változhatik a nyelv szókincese, most azt a tapasztalati tényt állíthatom oda, hogy nincs a fejlődésben csak némileg előhaladott egyetlen egy nyelv is, a mely számos idegen szót ne vett volna fel a maga szókincsébe. Nagyon furcsa és különös tünetekkel találkozhatni e téren. Idegen szók befurakodnak a nyelvbe, néha minden ok és szükség nélkül, sőt olykor kiszorítván örökéből az ugyanazon fogalom jelölésére a nyelvben megvolt tősgyökeres szót. De bár mekkora legyen is az ily átvett idegen szók száma valamely nyelvben, ez nem vetkőzteti ki a nyelvet a maga sajátos jelleméből, nem teszi a nyelvet más nyelvvé, sőt a fenn jellemezett hangáthasonítás útján az idegen szók elvesztvén éppen idegenszerűségeket, néha annyira egy-nemüekké válnak bennszülött társaikkal, hogy idegen származásuk kétséssé válhatik, és néha tán nem is volna kimutatható, ha véletlenül nem maradnak fenn biztos adatok beszármazásuk idejéről, okairól és körülményeiről, és olykor megtörténik, hogy ugyanazon egy szó azonos jelentéssel szerepelvén különböző két nyelvben, lehetetlen kideríteni, hogy melyiknek saját, melyiknek átvett

szava.

A mondottakból vonom el azt a második következtésemet, hogy a szókincs állagának változása nem módosítja a nyelv jellemét; egy nyelv mindig azon nyelvnek marad, ha egyebe érintetlen maradván, szókinése merőben elváltozik is; ellenben csaknem azonos szókincs mellett lehet két nyelv különböző nyelv.

Forduljunk most a nyelv idomához.

Fennebb elmondám, hogy a nyelvvidom abból az eljárásból fejlődik, a melyet a nyelv követ, a mikor a gondolat alakítására egybefoglalt fogalmak egymásra vonatkozását, egymáshoz való viszonyát a beszédben is jelezni kívánja. Megemlítém akkor, hogy alapjában két módja van e jelzésnek, egyik a fogalmat jelölő szó alakjának módosítása, a másik a szó elhelyezése bizonyos sorrendben. Kiegészítem most avval a megjegyzéssel, hogy az alak módosítását gyakran helyettesíti egy önálló szó odacsatolása a fogalmat jelölő szóhoz. Ez az eljárás sajátlag értelem-átvitelen alapszik. Az a fogalom ugyanis, a melynek valamely szó eredetileg képviselője volt, különböző körülmények következtében gyengülhet, elhalványulhat, és bizonyos fokig, mint fogalom, elvesztheti önállóságát. Annál a szoros kapcsolatnál fogva, a mely a szót és a vele jelölt fogalmat elválaszthatatlanul egybeköti, igen természetes, hogy a mint a fogalom elveszti önállóságát, az őt jelölő szó is megszűnik önálló lenni, és valamint az önállóságát, tehát egyediségét vesztett fogalom, voltaképpen már nem is fogalom, tehát nem is jöhet viszonyba más fogalommal, hanem legfőlebb csak egy más fogalom kiegészítésére, pótlására szolgálhat, lassanként átvállalja azt a szerepet, hogy más fogalom valamely viszonyát jelölheti; éppen úgy elveszti a jelölő szó is a maga egyediségét és csupán viszonyjelzővé válik. Mint ilyen nem eshetik többet oly alakváltozás alá, a mely viszonyt jelez. Megeshetik ugyan, hogy valamely szó és fogalom csak bizonyos esetekben cserél igy szerepet, holott más esetekben megtartja önállóságát; ilyenkor azonban rendesen megkülönbözteti a nyelv az egy szó kétféle szereplését alakilag is.

Ám a beszéd nem csak egyes gondolatokat, hanem a gondolatoknak, eszméknek lánczolatos sorozatait is kénytelen közölni, és ilyenkor elkerülhetetlenül szükséges, hogy e gondolatok egymásra vonatkozását, egymástól függését, egymáshoz való viszonyát is

jelezzé. De minthogy a gondolatot rendszerint nem fejezi ki egyes szó, itt a viszonyjelzés nem eshetik meg alakmódosítással. A nyelv tehát itt is önálló szókkal jelzi a kapcsolatokat és vonatkozásokat. Hogy az itt alkalmazásba jövő viszonyjelző szócskák voltak-é valaha fogalmat jelölő önálló szók, oly kérdés, a melyet itt minden hátrány nélkül mellőzhetünk. Csak annyi legyen még itt említve, hogy azok az eredetileg önálló szók, a melyek csupa viszonyjelzőkké gyengültek, rendszeren alakilag is megkoptak, megcsönkültak, néha annyira, hogy már nem is szók többé, hanem csak jelző szótágok, a melyek a viszony jelzésére más szókhoz tapadnak.

Éppen úgy, mint a hogy szó és fogalom elválaszthatatlanok egymástól, a fogalmakat gondolatokká egybefűző szellemi működés is, abban a módban és eljárásban, a melylyel a nyelv a szók kapcsolatainak és egymáshoz való viszonyainak a jelzését eszközözi és a kifejezett gondolatokat egymáshoz fűzi és csatolja, nem csak szabatos kifejezést nyer, hanem szabályozó mintaidomot is. Ha a beszéd egy bizonyos viszonyt egy bizonyos módon jelez, ez a jelzés a megfelelő viszonyával éppen oly elválaszthatatlanul forr össze, mint a szó a megfelelő fogalmával. Világos, hogy miután a fogalmak közt létező és képzelhető vonatkozások gondolkozás közben sokszor ismétlődnek, az elme csaknem önkénytelenül tesz rajtok egybevető észleleteket, és könnyen rá jő, hogy egyfelől ezek a viszonyok nem is lehetnek nagyon sokfélék, másfelől a különfélének látszók közt is sok van olyan, a mely a vele jelzett elvont vonatkozás tekintetében tökélyesen azonos. Ez rá vezet a viszonyok és vonatkozások osztályozására elvont, tiszta jelentőségek szerint, a melynek eredménye az, hogy aztán egy-egy viszonyjelzés már nem csak egy viszonyt, hanem az egynemű viszonyoknak úgyszólván egy egész osztályát vagy fajtát jelzi. Ez által lehetségessé válik, hogy a viszonyjelzés beérje aránylag kevés móddal és idommal. Hogy aztán melyik nyelv miféle felfogás szerint osztályozza a viszonyokat, melyik módját a jelzésnek alkalmazza kiválóan, hány idomot tart szükségesnek valamennyi lehető vonatkozás kifejezésére, mely esetekben látja feleslegeseknek a viszony tüzetes jelzését, az egymáshoz viszonyban álló szók közül melyikben jelzi a viszonyt, csak egyikén-e, vagy valamennyin, mily arányban osztóznak a jelzésben az alakmódosítás és a szórend: ezek a körül-

mények adják meg a nyelvnek az ő sajátos és különleges jellemét, úgy lényegére, mint idomára nézve. A beszélő nyelv szokásában a kinálkozó hasonlatosságok ösztönszerű felismerése és következtető alkalmazása az elősorolt körülmények tekintetében észrevétlenül létesíti azokat a megállapodásokat, a melyek utóbb szabályokká és törvényekké fejlődnek. A gondolkodó elme, a mint a viszonyt, mint létezőt érezni kezdi, keresi azt a jelzést, a mely homályos sejtését tiszta felfogássá érleli, úgy, hogy viszony és jelzés egyszerre létesülnek, és minthogy a jelzés ad idomot, tehát tényleges lételt a viszonynak, az elme az idomba helyezi át a viszony lényegét, ez idom nélkül nem bírja felfogni, utóbb még alkotni sem, és a nyelvvidom lassanként éppen akkora, vagy még nagyobb mértékben válik a gondolkodás vezérévé és szabályozójává, mint a mekkorában kifejezője és közlője. Minden sajátosság és különösség, a mely a nyelvvidomban fejlődik és jut érvényre, visszahat a gondolkodásra és tökélyes képmását idézi elé az észjárásban és eszmefűzésben. Az ember nem csak gondolkozva beszél, hanem beszélve gondolkodik is, sőt nem is bír beszéd nélkül gondolkodni, és innen van az, hogy a gondolkodás önkénytelenül és szükségképpen a beszéd alakjára idomul annyira, hogy a mit az ember beszédben nem tud kifejezni, azt nem is bírja tisztán és határozottan elgondolni. A gondolkodásnak és beszédnek e szükségszerű egyezése és egybeforrása alapja annak az állandóságnak, a mely a nyelv szervezetében és jellemében, lényegében és szellemében érvényesíti szabályozó és fentartó befolyását. Ez az az állandóság, a mely a csak beszélt nyelvben ösztönszerű szokásban nyilvánul, és biztos vezérévé lesz a beszélőnek nem csak gondolatai kifejezésében, hanem a gondolatok létesítésében és felfogásában is. A ki egy bizonyos nyelven beszél, azon a nyelven gondolkodik is, és ez kizárja a lehetőségét annak, hogy olyat gondoljon, a mit azon a nyelven nem lehet kifejezni, valamint annak is, hogy azon a nyelven ne bírassa kifejezni azt, a mit gondolt; de más, még pedig reánk nézve sokkal fontosabb következménye is van ennek a körülménynek; minthogy t. i. a gondolat már keletkezésekor is a nyelv megszokott és állandósított idomai szerint jött létre, lehetetlen, hogy beszédbeli kifejezése bármi tekintetben ne feleljen meg tökélyesen a nyelvbéli idomok

rendszerének, vagy is, a mint mondani szoktuk, ne legyen időmában helyes, értelmében szabatos. Ezt fejezi ki Horatius, a mikor azt az elvet állítja fel, hogy a szokás szabja meg a beszéd törvényét és rendszerét és bírálja meg a beszéd helyes voltát. Ez a megszokás a szó szoros értelmében második természetté válik, mint ilyen, valóban ösztönt létesít, a mely követi a helyest, a nélkül, hogy eljárását indokolni tudná, érzi a helytelen, mint szokással ellenkezőt, de csak is mint ilyet. Ma ezt az ösztönt nyelvérzéknek nevezik és sokszor hivatkoznak reá. Méltán nagy fontosságot tulajdonítanak neki; csak hogy a körülmények szerint néha nagyon bajos annak a megbirálása, hogy az, a mit egyik-másik nyelvérzéknek mutat be, az-e, vagy pedig egyéb valami, a mire a nevet csak ráfogták.

Mellesleg megjegyzem itt, hogy evvel a kifejezéssel: anyanyelv, azt a nyelvet jelöljük, a melyen valaki gondolkodik. Rendesen és átlagosan minden embernek csak egy lehet az anyanyelve. Megtanulhat ugyan más nyelvet is, és viheti addig az idegen nyelv ismeretét, hogy nem csak alaposan érti, hanem meglehetősen folyékonyan beszél is, de gondolkozni rajta alig ha fog neki sikerülni, hanem ha annak az árán, hogy eredeti anyanyelvén gondolkodni elfelejt és a szó teljes értelmében anyanyelvet cserél. Hogy akadhat kivételesen oly ember is, a ki felváltva hol egyik, hol más nyelven bír gondolkodni, meglehet, de mindig csodával határos tünemény lesz, és csak rendkívül ritkán eléálló kiváló lángelméknél lesz lehetséges.

A nyelvérzék tehát nem alapul egyeben, mint úgy szólván vérré és természetté vált szokáson.

A mikor az ember idegen nyelvet tanul meg, természetesen megismerkedik nem csak az új nyelv anyagával, hanem az időmával is, tehát szellemével és gondolkozása észjárásával is. Az új nyelv eszmékörében megismerkedik reá nézve addig ismeretlen eszmékkel és gondolatokkal, a melyek teljes és alapos megátértése rá nézve nem csak kívánatos, hanem szükséges is. Legtermészetesebb mód erre a lefordítás saját anyanyelvére, a mi nem eshetik meg másként, mint az idegen gondolatok és eszmemenek átídomításával a maga saját megszokott gondolkodása rendszere és követelményei szerint. Ez vagy sikerül, vagy sem. Nem

bocsátkozom azoknak a feltételeknek a kutatásába, a melyektől a sikerülés vagy nem sikerülés függ, de annyi bizonyos, hogy a sikerülés esetében akaratlanul is beáll a két nyelv összehasonlítása, és mentől figyelmesebb és pontosabb lesz ez összehasonlítás, annál világosabban és élesebben fogja kitüntetni azokat a sajátosságokat és különösségeket, a melyekben a két nyelv egymástól különbözik. Szembe ötlő, hogy valamely nyelv sajátágát és különösségét nem is lehet más úton kipuhatolni, mint idegen nyelvekkel való összehasonlítás útján. A nem sikerülés esete éppen semmire se vezet, csupán csak annak a megismerésére, hogy az illető még nem érti eléggé az idegen nyelvet; de éppen azért veszélyes, mivel könnyen szülhet félreértést. Annyi azonban bizonyos, hogy az idegen nyelv tanulása két irányban hat a beszélő nyelvre; hozhat neki új szókat és hozhat neki új gondolatokat és eszméket. Addig, a míg ez új gondolatok elsajátítása könnyű, az az, átídomításuk az anyanyelv észjárása szerint fáradság és erőködés nélkül sikerül, az új szók és új eszmék nem fognak változtatni a nyelv jellemén; szókincse gazdagodni fog, eszmeköre tágulni, de a nyelv annak marad, a mi volt, nem válik belőle új, önálló más nyelv.

Merülnek fel azonban az idegen nyelvben oly új eszmék is, a melyeket az anyanyelv nem könnyen, sőt némely esetben éppen nem bír a maga sajátágára átídomítani. Ez kiváltképpen két esetben fordul elő, soha összerü gondolatok, hanem mindig csak elvont eszmék áttételekor. Az egyik eset az, a mikor az egyik nyelv egy elvont eszme kifejezésére oly átképzéseket és értelemátvitteleket használ, a melyek a másoknak a felfogásával vagy ellenkeznek, vagy legalább össze nem férnek. Ez esetben egy sajátágos fogalomzavar áll be. Az ember megfelejtkezik arról, hogy csak a nyelv segítségével tud gondolkodni, és azt hitetvén el magával, hogy a gondolatot, az eszmét merőben elvonni, az az nyelv meze nélkül is lehet képzelni, abban a hiszemben, hogy ő ezt a merőben elvont gondolatot a maga anyanyelvén juttatja kifejezésre, nem veszi észre, hogy voltaképpen és valóban nem elvontan, hanem idegen nyelven gondolkodott, és a midőn ezt kívánja anyanyelve szavaival és idomaival kifejezni, erőszakot teszen anyanyelvén, kivetközteti sajátágából, és megszegi azt a szokást, a melyen saját nyelvérzéke alapszik. Ettől a pillanattól nyelvér-

zéke meg van vesztegetve, és nem szolgálhat többé biztos vezérrül. Elveszti a mértéket, a melylyel meg tudta határozni meddig terjedhet a szabadság a helyesség megcsorbulása nélkül, és oly újítást visz bele a nyelve, a mely a nyelvet nem fejleszti, hanem rontja, mivel a természetével meg nem egyező idomba kényszeríti. Ez az öntudatlan és jóhiszemű nyelvrontás.

A másik eset az, a mikor az idegen nyelven kifejezett gondolat éppen avval teszi meglepő és tetszetős hatását, hogy annak a nyelvnek egy különös sajátjánál fogva a fogalmaknak egy váratlan csoportosítása, egy vagy több merész és elmés értelemátvitel, egy élezes fordulat vagy ötlet szójátékba öltöztetése s több efféle oly idomba öntötte, a melyet más nyelven utánozni nem lehet. Ilyenkor megesik, hogy valaki beleszeret ez idomba, és abba a tévedésbe esik, hogy megmenti az átfordításnál az idegen szólam eredetiségét, ha saját anyanyelve jellemét figyelmen kívül hagyva erőszakosan beleszorítja az idegen idom Procrustes-ágyába. Ez eljárásra kiváltképpen két okból szoktak különben nagyon értelmes és tudós férfiak is vetemedni, akkor t. i., a mikor a lefordítandó eszmék valami oly kiválóan fontos vagy éppen vallásos szent tekintéllyel felruházott nyilatkozatban fordulnak elé, hogy legkisebb alaki módosítása is úgy tűnék fel, mint egy nevezetes közérdek, vagy egy vallásos szent hit megvesztegetése, és akkor, a mikor egy nagy tekintélytől származó tudományos tétel, vagy egy híres költő köztetszést aratott költeményének u. n. műfordítása főrog kérdésben. Ilyenkor a nyelvrontás szándékosan és öntudatosan történik, még pedig avval a követeléssel, hogy ez az eljárás nem csak szükséges, hanem szabad is, és nem esik vele kár a nyelvben.

Az a rendszeres eljárás, a melyet valamely nyelv követ arra a czélra, hogy a gondolatokká egybefűzött fogalmakat jelölő szökon jelezze azokat a viszonyokat és kapcsolatokat, a melyekbe e fogalmak a gondolat alakítása végett lépnek, megfelel a gondolkodás rendszerének, és egy bizonyos észszerű és következetes törvény alatt áll, a melynek érvényéből egyes ritka kivételek már csak azért se vonhatnak le semmit, mivel alapos utánjárás csaknem mindig ki bírja deríteni, hogy a kivételek csak látszólagosak. E törvény czikkelyei az u. n. nyelvtani szabályok, a melyeket a

romlatlan nyelvérezékére támaszkodó beszélő nyelv ösztönszerűleg követ, a nyelvtudomány a kész nyelv anyagának és idomának tényleges állapotából elvonni és szabatosan kifejezve öntudatosá tenni igyekszik. A nyelvtani szabályok összege alkotja a nyelvtant, és már most ismét felvetjük azt a kérdést, hogy valamely nyelv nyelvtana változhatik-e, és ha változhatik, mekkora lehet benne a változás, a nélkül, hogy megszűnjék azon nyelv lenni.

Az eddigi fejtegetések után könnyű lesz a kérdésre megfelelni. A nyelvtan nem levén egyéb, mint a gondolkodás követelte nyelvidom szabályozója, a gondolkodás pedig a beszéd-től elválaszthatatlan lévén, önkényt következik, hogy a nyelvtan változásának feltétele a gondolkodás rendszerének megváltozása, a mi pedig az egész nyelvidom lényeges átalakulása nélkül lehetetlen. Lényeges megváltozása a nyelvtannak tehát egyértelmű a nyelv más nyelvvé válásával. Az élő nyelvben ily változás, addig, a míg a beszélő nép önálló és életre való, nem történhetik; ha kezdődik, ez már biztos jele a nép erős hanyatlásának az élet nyilvánulásainak minden terén, a nemzeti művelődés minden ágában; a mikor bevégeződik, a nemzet már megszűnt létezni.

Ha a beszélt élő nyelvben a nyelvtani idomok egy vagy más tekintetben módosulnak, az ily módosulások nem terjedhetnek egyébre, mint igen széles és terjedelmes idomok és jelzések egyszerűsítésére, tehát, úgy szólván csupán a jelzésre használt anyagra; a jelzés lényegének változatlanoknak kell maradnia. Nem lehetetlen ugyan, hogy egyes jelzések az élő beszédben erősen elkopnak, de ekkor kezdődik az írott nyelv fentartó szerepe. Bekövetkezik aztán az a semmi esetre sem örvendetes esemény, hogy a beszélő nyelv népies köznyelvvé aljasul, a mely csaknem mint egészen más nyelv szemben áll a tisztaságát és épségét megőrzött írott, vagy ha úgy tetszik irodalmi nyelvvel; ezt a sajnos viszonyt azonban lassanként kijavítja az előhaladó művelődés, és az iskola újra megtanítja az elvadult népet romlatlan és eredeti anyanyelvére.

Dr. Finály Henrik.